

Костиренко Т.О.

магістрантка,

Полтавський національний університет

імені В.Г. Короленка

**ПЕРЕКЛАД ТА ІНТЕРПРЕТАЦІЯ
«НАРИСІВ НАРОДНОГО ЖИТТЯ В МАЛОРОСІЇ
В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ XVII СТ.» У ПРАЦІ
МИКОЛИ ГОРБАНЯ «ПО СУДАХ ГЕТЬМАНЩИНИ...»**

Історик-марксист, Микола Васильович Горбань (1899–1973 рр.), родом із Полтавщини, переклав працю Ореста Івановича Левицького (1848–1922 рр.) «Нариси народного життя в Малоросії в другій половині XVII ст.». А ще відредагував цю розвідку та написав передмову до неї. Оновлену роботу надруковано в Харкові 1930 р. кооперативним видавництвом «Рух» [3].

Попри зміщення акцентів, відповідно до марксистської методології, це зробило донесення змісту оригіналу праці цінним та актуальним для сучасних досліджень.

У передмові Микола Горбань пояснив мету свого звернення до перекладу – обрати ті судові акти, «де ясно й яскраво можна бачити тогочасне суспільство». Автор зробив вибірковий переклад, щоб підкреслити роль «класових взаємин» і сутічок в окресленому періоді [3, с. 10]. Крім того, Микола Горбань повністю змінив передмову, цитуючи лише фрагменти з оригіналу, переробив деякі вступи до нарисів, вніс поправки в примітки. Як редактор праці, він вважав ці корективи адаптованими до сучасності [3, с. 10].

Наукові погляди й принципи історіюписання були діаметрально протилежні. Зокрема, погляди Ореста Левицького склалися під впливом позитивістсько-народницьких ідей, популярних у 80-ті рр. XIX – поч. XX ст. Між іншим, народники-позитивісти часто тлумачили народ як надорганізм, за будовою та функціями живого організму, або крізь призму еволюційних чи соціологічних теорій. Тоді вперше декларували переходи від одного історичного періоду до іншого за встановленими причинно-наслідковими зв'язками [4, с. 66]; обґрунтували концепції безперервності українського історичного процесу та його окремішність від загальноросійської історії.

Микола Горбань проаналізував це та творчо оновив згадану розвідку за марксистськими поглядами в історії. Вони полягають у використанні теорії, яку розробили Карл Маркс і Фрідріх Енгельс у середні XIX ст. [1, с. 29]. Історію представляли як закономірний і послідовний процес зміни станів суспільної організації (формацій), кожному з яких відповідали конкретні форми господарських, соціальних і культурних стосунків між людьми [1, с. 30–31].

До спільних принципів марксистської теорії та народницької концепції належать: сприймання історії «робочого люду» (переважно, селянства) як

організму; соціальна конфліктність, яку раніше наділяли національними ознаками (звичаї, традиції, побут, культура та фольклор) [4, с. 63]. Дослідники-марксисты надавали перевагу студіям про класову боротьбу минувшини. Представники народницьких поглядів також порушували проблеми народних повстань [4, с. 64].

Проте відхилення від встановлених марксистсько-ленінських партійних догм каралися радянськими репресивними органами. Через це Микола Горбань, хоч був марксистом, був засланий з 1932 до 1937 рр. у Казахстан. Між іншим, історик не цитував у своїх працях Володимира Леніна та Йосипа Сталіна.

Марксизм-ленінізм боровся проти народництва. Натомість, за німецькою марксистською концепцією, народу належить визначна роль в історії. Це також обумовило вибір Миколи Горбаня – перекладати розвідку «Нариси...». Радянська ідеологія була проти релігії, але Микола Горбань не пропустив звертань до Бога в 9 цитатах звинувачених. Історик навмисне писав малу літеру «б», попри оригінал. Зокрема, у справі «Господар і робітниця»: «А щоб я їй що чинив, неправду вона говорить, бог би мене скарвав. Не винен я, панове, тому учинку, що вона на мене складає» [3, с. 113].

Микола Горбань вирішив на основі саме німецького марксизму, зразкових праць українських марксистів Володимира Юринця, Романа Роздольського, Матвія Яворського – проаналізувати «Нариси...» народника, який не зміг «з клясової суті» висвітлити «ясно й яскраво»: рушійні сили революційних рухів; показати класову боротьбу [3, с. 13].

Микола Горбань констатував, що Орест Левицький подав «низку яскравих побутових малюнків» за допомогою архівних документів [3, с. 34]. Це вказує на те, що автор вдало виконав одне з поставлених завдань – зберіг відтворене писарем мовлення учасників судового процесу. У перекладі теж відтворена зазначена особливість, але зі змінами: промови сторін подані за українським правописом 30-рр. ХХ ст., який є більш зрозумілим читачам.

Варто підкреслити, що назва оригіналу та вказаного перекладу відрізняються, бо відбулось відповідне переміщення акценту з «народного життя» до «судів Гетьманщини», що вплинуло на зміну предмету дослідження. У першому виданні Ореста Левицького нариси розкривають різноманітні «одвічні ідеали» [2, с. 4], прояви побуту, звичаїв, моралі, поведінки, злочинів суспільства другої половини ХVІІ ст. з актових книг [2]. У праці Миколи Горбаня – ці джерела віддзеркалюють тогочасну класову боротьбу за марксистськими характеристиками вагомості суду, який в революційні періоди виступає знаряддям «класової самооборони від спроб відновити пригноблення» мас [3, с. 15], увяйти суспільство у «клясових взаєминах, в його клясових сутичках, не просто милуючись з усього, що діялось у давній давнині» [3, с. 3] Останнє твердження про ідеалізацію минулого є натяком на народницькі погляди. Так само в цій розвідці змінено цілу низку приміток, перероблено деякі вступи до нарисів і цілком змінено передмову [3]. В оригіналі автор підкреслює особливості: «безстановість

Малоросії» [2, с. 8], важливість свідків із різних верств та вплив усіх присутніх на пом'якшення вироку [2, с. 9], а перекладач натомість зауважив, що необхідно визначати «в руках якої кляси» була описана установа, проте це «важче», на думку Миколи Горбаня, порівняно з XVIII ст. [3, с. 18]. Оскільки після Хмельниччини збільшилась чисельність заможних міщан та козаків, тобто до останніх перейшла черга «диктатури», бо відбулось одночасне «єднання козацького старшини та заможного міщанина – купця чи ремісника» [3, с. 18]. Інтерпретатор підкреслив, що з XVI ст. почало домінувати грошове господарство над натуральним [3, с. 21]. Як марксист за переконанням, він написав такі відомості для аналізу суспільно-економічної формації – основної категорії історичного матеріалізму, однак не зміг остаточно проілюструвати зазначену тезу.

Редактор оновленої публікації все ж таки стверджував, що суд «добре обороняв інтереси статечних людей» – згаданих козаків і міщан, караючи «легше, ніж наймита», незважаючи на однаковість вчинених злочинів, тому зробив висновок про класовість цієї установи, яка стала способом боротьби заможних «проти селянсько-міщанських мас» [3, с. 20]. Підтвердження історик-марксист знайшов, наприклад, у першій справі, де винесли вирок робітникам, та другій – злодійство наймитів жорстоко покарало, а в інших ситуаціях – за викуп відпустили тих, хто міг сплатити, уникаючи тортури, лише давали «головшизну» (відшкодування моральної шкоди) родичам убитого або постраждалого [3, с. 20–21]. Натомість Орест Левицький лише цитував вирок та пояснення до них суддів, але не акцентував уваги на зазначених аспектах.

Витоки таких відносин Микола Горбань шукав у Литовських Статутах [3, с. 22]. В оригіналі дійсно судді посилалися на відповідні артикули до справи, але так було не завжди. Ще для оголошення вироків користувалися Магдебурзьким правом і вносили зміни за місцевими розуміннями міри покарань. Перекладач теж зазначив про обробку в XVI ст. впливових джерел, найпопулярніших у Гетьманщині, зокрема польський варіант Саксонського Зерцала львів'янина Павла Щербича та «Порядок» – Вартоломея Троїцького. Ці збірки застаріли, «не відповідали новим класовим» взаєминам другої половини XVII ст. [3, с. 25] Таке твердження може слугувати поясненням щодо використання – звичаєвого права, яке було адаптованим до тогочасних умов.

Оскільки марксист акцентували увагу на проблемах трудящих мас, то під час згадок про жителів міста перекладач додавав – «буржуазія», «у руках верхів» якої частково перебувало судівництво [3 с. 19, 25, 26, 29, 31]. «Верхи міської буржуазії» [3, с. 25] показували своє верховенство тим, що їм сплачували судові штрафи, «належну урядову і панську вину», незважаючи на ухвалені вирокі. Микола Горбань, за марксистським вченням, мав пояснити небезпеку прагнення цієї верстви до збереження панування. Якщо комусь нічим за це сплатити, то звертався з проханням позики або забирали його землю, а в інших негативних випадках зобов'язувались служити панові (він брався за витрати). Історик-марксист підкреслював меркантильність суддів, які ніколи не

обминали ніколи нагоди «здерти» кошти зі сторін, навіть коли злочинця смертельно карали [3, с. 26–33]. Орест Левицький, в оригіналі, наприкінці викладу акту, зазначав обов'язковість таких виплат, не коментуючи цих дій.

Отже, у «Нарисах народного життя в Малоросії в другій половині XVII ст.» охарактеризовані повсякденні ознаки життя різних станів суспільства, мораль і поведінка, специфіка судочинства з позитивістсько-народницьких поглядів Ореста Левицького. А в перекладі та інтерпретації «По судах Гетьманщини...» навмисно підкреслюється верховенство буржуазії, класові взаємини, «рішучий наступ» нового панства на «козацько-селянські маси» під час винесення вироків [3, с. 35] відповідно до марксистської позиції Миколи Горбаня.

Список використаних джерел:

1. Зашкільняк Л. О. Сучасна світова історіографія : посібник для студентів історичних спеціальностей університетів. Львів : ПАІС, 2007. 312 с.
2. Левицький О. И. Очерки народной жизни в Малороссии во второй половине XVII в. Киевская старина. 1901. № 1. С. 3–36.
3. Левицький О.І. По судах Гетьманщини. Нариси народного життя Гетьманщини 2-ї половини XVII віку: передм., ред. і пер. М. В. Горбань. Харків: Рух, 1930. 252 с.
4. Маслійчук В.Л. Марксистські схеми української історії : Матвій Яворський, Володимир Сушино-Хоменко, Микола Горбань. Україна модерна. 2009. № 3. С. 63–67.

Котова В.І.

студентка,

Науковий керівник: Костюк Л.В.

кандидат історичних наук, доцент,

Тернопільський національний педагогічний університет

імені Володимира Гнатюка

ОРНАМЕНТАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ БОЙКІВСЬКОЇ ВИШИВКИ КІНЦЯ ХІХ – СЕРЕДИНИ ХХ СТОЛІТТЯ

Традиційна вишита сорочка – це модель матеріальної і духовної історії українського народу. Тут закладений етнічний, соціальний і віковий стан, естетичний смак, світогляд майстрів. Дослідження художніх особливостей орнаменту бойківської вишивки кінця ХІХ – середини ХХ століття, її композиції у виробах дає змогу у подальшому використанні в сучасних орнаментованих виробах.